

درس‌هایی از راهبرد، حقوق و
دیپلماسی در جنگ ایران و عراق

ترجمه و تدوین: کریم توفیقی، جویبار

مقدمه و توضیحات: علی شمشانی

موضوع: **مفاهیم و روش‌های جنگ**
 نویسنده: **جیمز کریستوفر جی. جی. جی.**
 مترجم: **دکتر علی ازاد سنجی و دکتر علی ازاد سنجی**
 ناشر: **دفتر نشر**
 سال انتشار: **۱۳۸۰**
 شابک: **۹۷۸-۹۶۴-۷۷۷۷-۷-۷**

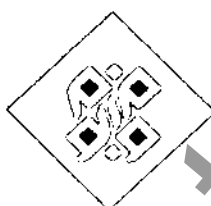
The Persian Gulf War: Lessons for Strategy and Diplomacy, 1990
 James C. Joyner
 ISBN 964-7777-7-7

موضوع: **جنگ و دیپلماتیک**
 نویسنده: **جیمز کریستوفر جی. جی. جی.**
 مترجم: **دکتر علی ازاد سنجی و دکتر علی ازاد سنجی**
 ناشر: **دفتر نشر**
 سال انتشار: **۱۳۸۰**
 شابک: **۹۷۸-۹۶۴-۷۷۷۷-۷-۷**

موضوع: **مفاهیم و روش‌های جنگ**
 نویسنده: **جیمز کریستوفر جی. جی. جی.**
 مترجم: **دکتر علی ازاد سنجی و دکتر علی ازاد سنجی**
 ناشر: **دفتر نشر**
 سال انتشار: **۱۳۸۰**
 شابک: **۹۷۸-۹۶۴-۷۷۷۷-۷-۷**

www.ketab.ir

THE PERSIAN GULF WAR,
Lessons for Strategy, Law, and Diplomacy
Christopher C Joyner
1990

درس‌هایی از راهبرد، حقوق و دیپلماسی
در جنگ ایران و عراق
(مجموعه مقالات)

کریستوفر سی. جویனர்

داود علمایی کویایی

عبدالمجید حیدری

علی شمعانی

زهرا گل محمدی، مریم حقانی

مهدی یاقری

عقیلی

۱۳۹۰

۲۰۰۰ نسخه

۵۰۰۰ تومان

۹۷۸-۶۰۰-۹۱۷۵۷-۲-۷

کلیه حقوق متعلق به نشر مرز و بوم است

نشر مرز و بوم، تلفن ۶۶۴۹۷۲۲۷

فهرست مطالب

۱۳	پیش‌گفتار
۱۷	مقدمه‌ی ترجمه‌ی فارسی

فصل اول

۲۱	مقدمه: جغرافیا و ژئوپلیتیک منطقه‌ی خلیج فارس - کریم‌نور جوینر
۲۵	جغرافیای خلیج فارس
۲۸	ژئوپلیتیک خلیج فارس
۲۹	منابع نفتی
۳۱	جغرافیای محلی
۳۱	۱. عربستان سعودی
۳۲	۲. ایران
۳۴	۳. عراق
۳۷	۴. کویت
۳۸	۵. قطر
۳۸	۶. امارات متحده‌ی عربی
۳۹	۷. بحرین
۴۱	۸. عمان
۴۲	بنیادگرایی اسلامی
۴۳	اتحاد شوروی
۴۵	نتیجه‌گیری
۵۰	پی‌نوشت‌ها

بخش ۱

ابعاد راهبردی و سیاسی جنگ

فصل دوم

۳۴	روابط‌های دنیای اسلام، ایران و عراق ...
۵۸	ریشه‌های درگیری ...
۶۷	انقلاب ایران ...
۷۶	بررسی مقایسه‌ای ...
۸۱	پی‌نوشت‌ها ...

فصل سوم

۸۴	اهداف راهبردی و سیاسی در جنگ ایران و عراق از دیدگاه ایران ...
۸۶	مرحله‌ی اول ...
۹۳	مرحله‌ی دوم ...
۹۵	مرحله‌ی سوم ...
۱۰۲	مرحله‌ی چهارم ...
۱۱۱	مرحله‌ی پنجم ...
۱۱۴	پی‌نوشت‌ها ...

فصل چهارم

۱۱۷	جنگ از دیدگاه عراق ...
۱۱۹	اهداف عراق در جنگ ...
۱۲۶	مراحل جنگ و تغییر اولویت‌ها ...
۱۲۹	درس‌های برگرفته از جنگ ...
۱۳۴	بررسی مقایسه‌ای ...
۱۳۷	پی‌نوشت‌ها ...

فصل پنجم

۱۴۰	اسرائیل و جنگ ایران و عراق ...
۱۴۲	دوره‌ی پیش از جنگ ایران و عراق ...
۱۴۷	دوره‌ی جنگ ایران و عراق (۸۸-۱۹۸۰) ...
۱۵۰	آتش‌بس و تحولات پس از آن ...
۱۶۱	چشم‌اندازهای آینده ...
۱۶۴	پی‌نوشت‌ها ...

فصل ششم

- شورای هم‌کاری خلیج فارس و جنگ ایران و عراق / کنش‌ها ۱۶۷
- جنگ تهدید کننده ۱۶۹
- کشورهای شورای هم‌کاری خلیج فارس و جنگ ۱۷۰
- دیپلماسی کشورهای شورای هم‌کاری خلیج فارس ۱۷۵
- جنگ نفت‌کش‌ها و شورای هم‌کاری خلیج فارس ۱۸۲
- جنگ خطرناک ۱۸۶
- تسخیر فارس ۱۸۷
- وضعیت موجود در سال ۱۹۸۷ ۱۸۸
- بین‌المللی کردن جنگ ۱۹۰
- بن‌بست در خلیج فارس ۱۹۳
- نتیجه‌گیری: هم‌کاری دفاعی شورای هم‌کاری خلیج فارس ۱۹۶
- پی‌نوشت‌ها ۱۹۸

فصل هفتم

- سیاست آمریکا و جنگ ایران و عراق / نقش یک ناگر ۲۰۱
- عملیات مداخله ۲۰۶
- مسیر دیپلماسی آمریکا در سازمان ملل ۲۱۵
- نتیجه‌گیری ۲۲۱
- پی‌نوشت‌ها ۲۲۳

فصل هشتم

- نقش نیروهای نظامی آمریکا در جنگ ایران و عراق / مکرر جانور ۲۲۵
- سابقه تاریخی ۲۲۷
- دکترین کارتر؛ گروه رزمی مشترک استقرار سریع و فرماندهی مرکزی ۲۲۹
- جنگ خلیج فارس ۲۳۱
- کنگره و قانون قدرت‌های جنگی ۲۳۴
- نتیجه‌گیری ۲۳۹
- پی‌نوشت‌ها ۲۴۲

فصل نهم

- مسکو و جنگ ایران و عراق / مرکز کمر ۲۴۳
- اهداف سیاسی شوروی ۲۴۶
- راهبردهای شوروی در زمان جنگ ۲۴۸
- ارزیابی سیاست شوروی در خلیج فارس ۲۵۵

نتیجه‌گیری	۲۵۶
پی‌نوشت‌ها	۲۵۹

بخش ۲ ابعاد حقوقی و دیپلماتیک جنگ

فصل ۱۱

مبانی حقوقی جنگ	۲۶۰
وظیفه و انتخاب	۲۶۷
دیدگاه اول ساده‌تر بودن اجرای یک سیاست جنجالی مبتنی بر وظیفه در مقایسه با سیاست مبتنی بر انتخاب	۲۶۸
دیدگاه دوم امکان تفاوت داشتن راهکار خاص مبتنی بر وظیفه، با راهکار منتج از ارزیابی منافع	۲۷۳
دیدگاه سوم: تغییر نکردن راهکار مبتنی بر وظیفه با تغییر منافع یک کشور	۲۷۶
دیدگاه چهارم: مشکلات کنار گذاشتن راهکار مبتنی بر وظیفه	۲۷۸
شکل و محتوا	۲۷۸
نتیجه‌گیری	۲۸۷
پی‌نوشت‌ها	۲۸۹

فصل ۱۲

مبانی حقوقی جنگ	۲۹۳
عملیات نظامی در دریا	۲۹۶
قانون جنگ دریایی	۳۰۰
منطقه و صحنه جنگ در خلیج فارس	۳۰۱
مناطق ممنوعه جنگی	۳۰۱
حمله به کشتی‌های تجاری دشمن	۳۰۴
قانونی بودن جنگ‌افزارها و روش‌های جنگ	۳۰۵
مین‌ها	۳۰۶
موشک‌ها	۳۰۷
بی‌طرفی و عدم تخصیص	۳۰۸
سیاست‌های کشور ثالث	۳۰۹
طرف‌های متخاصم و حقوق بی‌طرفی در جنگ ایران و عراق	۳۱۱
آزادی کشتی‌رانی کشورهای بی‌طرف: منطقه‌ی (ممنوعه‌ی) جنگی	۳۱۱
برخورد با تردد شناورهای بی‌طرف	۳۱۲
عملیات اسکورت کشورهای بی‌طرف	۳۱۷

۳۱۸	نتیجه گیری
۳۲۰	پی نوشت ها

فصل دوازدهم

۳۲۵	نقش سازمان ملل در جنگ ایران و عراق / آتئینی آرند
۳۲۷	اقدامات سازمان ملل در طول جنگ
۳۲۸	مرحله ی اول: ۲۲ سپتامبر ۱۹۸۰ تا ۱۶ جولای ۱۹۸۸ (۳۱ شهریور ۱۳۵۹ تا ۲۵ تیر ۱۳۶۷)
۳۳۷	مرحله ی دوم: ۱۷ جولای ۱۹۸۸ تا ۲۰ اوت ۱۹۸۸ (۲۶ تیر ۱۳۶۷ تا ۲۹ مرداد ۱۳۶۷)
۳۴۲	مرحله ی سوم: ۲۰ اوت ۱۹۸۸ (۲۹ مرداد ۱۳۶۷) به بعد
۳۴۷	نتیجه گیری
۳۵۱	پی نوشت ها

فصل سیزدهم

۳۵۵	ایران و عراق و مذاکرات آتش بس: موضوعات حقوقی جدید / چارلز مک دونالد
۳۵۸	پیش در آعد آتش بس
۳۶۱	قطع نامه ی ۵۹۸ شورای امنیت: چارچوبی برای صلح
۳۶۵	ادعاهای حقوقی
۳۶۵	آتش بس و عقب نشینی
۳۶۸	آزاد سازی و بازگشت اسیران جنگ
۳۷۲	حاکمیت بر شط العرب / اروندرود
۳۷۳	منافع سیاسی اساسی
۳۷۵	نتیجه گیری
۳۷۶	پی نوشت ها

فصل چهاردهم

۳۷۹	طرحی برای صلح و امنیت در خلیج فارس / روح نده رضانی
۳۸۱	طرح اول: نقش ژاندارمی جدید ایران
۳۸۴	طرح دوم: عراق در جایگاه ژاندارم خلیج فارس
۳۹۱	شورای هم کاری خلیج فارس: موازنه ی قوا در خلیج فارس
۳۹۴	راهبرد بین المللی
۳۹۵	صلح ایران و عراق
۳۹۹	آزادی کشتی رانی
۴۰۱	امنیت خلیج فارس
۴۰۴	نتیجه گیری

۴۰۷	کتابخانه مرکزی
۴۰۷	دیپلماسی
۴۰۸	حقوق بین‌الملل
۴۰۸	سیاست
۴۱۰	امنیت
۴۱۲	راهبرد (استراتژی).

نقشه‌های

۲۷	نقشه منطقه‌ای خلیج فارس
۳۰۳	نقشه مناطق (ممنوعه‌ای) جنگی در جنگ ایران و عراق

www.ketab.ir

پیش گفتار

از ویژگی‌های عصر جدید گستردگی، شناوری و تنوع اطلاعات است که آن را یکی از الزامات عصر جهانی شدن می‌داند. شناوری اطلاعات و پیدایش اطلاعات جدید، سازه‌های تحلیلی و حتی گفتمانی را به چالش می‌کشند و با درنوردیدن مرزها، قرائت‌های مختلف را بررسی می‌کنند. در چنین وضعیتی اسرار و اطلاعات فروخته‌ی محلی، ملی و فراملی، یکی پس از دیگری سر برآورده و تحلیل‌های یک‌جانبه درباره‌ی یک حادثه را، حتی اگر به تاریخ پیوسته باشد، به بازنگری وامی‌دارند.

گذر زمان و بهره‌گیری فزاینده از فناوری‌های نوین نیز تغییر و دگرگونی در روایت‌های تاریخی را سرعت بخشیده و بازخوانی تاریخ را به امری الزام‌آور تبدیل کرده است. البته این رویکرد جدید که جنبه‌ی انتقادی دارد، با کاستی‌های بسیار توأم است و در پاره‌ای از موارد نه تنها به روشن شدن وقایع تاریخی منجر نمی‌شود بلکه با پافشاری بر پیش‌داوری‌های خاص، از درک بسیاری از واقعیت‌ها و حقایق بازمانده است. بنابراین مراجعه به آرا و نظریات دیگران درباره‌ی تحولات تاریخی، باید با درک توانایی‌ها و کاستی‌های روش انتقادی جدید توأم باشد. استفاده از نظرها و تحلیل‌های متفاوت، حداقل این مزیت را دارد که دیدگاه‌ها و نظریات رایج صیقل خورده و ضعف‌ها و کاستی‌های آن روشن و برطرف می‌شود.

جنگ عراق علیه ایران از جمله حوادث تاریخی است که در سطح ملی ایران، سطح ملی عراق و سطوح منطقه‌ای و بین‌المللی تأثیراتی شگرف به جای گذاشته است. اگر مفروض یا حتی متغیر مستقل جنگ هشت ساله‌ی عراق و ایران را انقلاب اسلامی بدانیم، ابعاد این تأثیر بنیادین و هویت‌ساز بیش‌تر نمایان خواهد شد. تحولاتی مانند سقوط نظام بعثی عراق و دیکتاتوری صدام، فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، ورود به آستانه‌ی نوسازی نظام‌های سیاسی منطقه، شروع دور جدیدی از مبارزات مردم فلسطین علیه حکومت صهیونیستی، رشد و گسترش بنیادگرایی مذهبی و تحولاتی از این دست را اگر نگوییم به‌طور مستقیم تحت تأثیر جنگ ایران و عراق بوده‌اند، به جرئت می‌توان گفت که از پیامدهای این تحول بزرگ هستند. بنابراین فرهنگ‌سازی و تلاش برای غنی‌سازی ادبیات حوزه‌ی مطالعات جنگ ایران و عراق از جمله اهداف کلانی است که پرداختن به آن برای زمینه‌سازی و دستیابی به هویت و منافع ملی، کاملاً ضرورت دارد. بر این اساس، نشر مرز و بوم درصدد برآمد تا آثاری را در زمینه جنگ ایران و عراق ترجمه و منتشر کند. آثاری که از نظر جامعیت تحلیل یا اطلاعات و آمار در مقایسه با مراکز مطالعاتی و تحقیقاتی داخلی چندان دقیق نیستند، اما ابعاد متفاوتی دارند که می‌توانند نگرش کارشناسان و تحلیل‌گران را عمق و وسعت ببخشند. این اقدام را با اهداف زیر می‌توان کاملاً موجه، منطقی و ضروری دانست:

۱. آشنایی با دیدگاه‌ها و نظریات دیگران درباره‌ی جنگ ایران و عراق.
۲. شناخت قوت‌ها و ضعف‌های تحلیل‌های جنگ ایران و عراق.
۳. آگاهی از میزان صحت اطلاعات و اخبار منتشر شده درباره‌ی این جنگ و در صورت نیاز اصلاح آن‌ها.
۴. اطلاع از توانمندی تحلیل‌گران خارجی در خصوص تحلیل رویدادهای ایران و در نتیجه سنجش تحلیل رویدادهای دیگر.
۵. عمق و وسعت بخشیدن به تحلیل‌های داخلی درباره‌ی جنگ ایران و عراق.

۶. پاسخ به شبهات و ابهاماتی که تحلیل گران خارجی درباره‌ی جنگ ایران و عراق بیان می‌کنند.

۷. جلوگیری از تحریف تاریخ جنگ هشت ساله‌ی ایران و عراق.

۸. شناخت ضعف‌ها و قوت‌های خودی از نگاه دیگران.

نشر مرز و بوم کار خود را با ترجمه‌ی آثاری آغاز کرده است که کارشناسان و تحلیل گران خارجی درباره‌ی جنگ ایران و عراق نوشته‌اند. ناشر با اذعان به این نکته که این گونه کتاب‌ها به قلم کسانی به نگارش درآمده است که از عرصه‌ی جنگ و تحولات داخلی دو کشور یا حداقل ایران، دور بوده و دسترسی آنان به اطلاعات دقیق و موثق جنگ مشکل بوده است، قضاوت درباره‌ی این آثار را به خوانندگان محترم واگذار می‌کند.

گفتنی است که کارشناسان خارجی در بررسی جنگ ایران و عراق اهداف مختلفی را دنبال می‌کنند: بهره‌گیری از نتایج و درس‌های این جنگ برای استفاده در جنگ‌ها و بحران‌های آینده؛ آگاهی از چگونگی عملکرد تجهیزات، تسلیحات و مهمات به کار رفته، برای رفع کاستی‌های آن‌ها یا استفاده‌ی بهینه از آن‌ها؛ بررسی علل موفقیت‌ها و شکست‌های دو طرف درگیر برای بهره‌گیری از آن؛ تجزیه و تحلیل علل ناکامی عراق با وجود پشتیبانی همه‌جانبه‌ی همی قدرت‌های بزرگ از این کشور؛ بررسی دلایل تسلیم نشدن جمهوری اسلامی ایران با وجود قرارگرفتن زیر شدیدترین فشارهای نظامی، سیاسی، اقتصادی، تبلیغاتی و روانی؛ استفاده‌ی تبلیغاتی یا توجیه کردن حمایت از عراق در دوران جنگ؛ و ...

از این کارشناسان و نویسندگان هر چند عده‌یی به دلیل دریافت اطلاعات ناقص، نادرست یا غلط، یا به دلیل وابستگی به دولت‌های حامی حکومت عراق، یا ... به بی‌راهه رفته‌اند یا به تحریف دچار شده‌اند، اما در مجموع این آثار برای محققان ژرف‌اندیش مفید و قابل بهره‌برداری است. به خصوص برای کسانی که از نزدیک در صحنه‌های نظامی یا عرصه‌های سیاسی این واقعه‌ی بزرگ حاضر بوده‌اند یا مسئولیتی در آن داشته‌اند، ضروری است که دیدگاه و قضاوت دیگران را در این

بارہ بدانند و از نکاتی که از نظر آن‌ها پنهان مانده است، بهره ببرند.

کتاب حاضر ترجمه‌ی کتاب

THE PERSIAN GULF WAR: Lessons for Staregy, Law, and Diplomacy.

است. متن انگلیسی کتاب شامل چهارده فصل و یک کتاب‌شناسی است.

محققان و علاقه‌مندان عزیز در مطالعه‌ی کتاب به چند نکته دقت فرمایند:

۱. به‌طور کلی مطالب هر کتاب بیان دیدگاه‌های نویسندگان یا نویسندگان آن کتاب است و حتی در کتاب‌هایی نیز که صرفاً به درج رخداد‌های یک حادثه یا واقعه پرداخته شده است، نمی‌توان مطالب آن و چگونگی تنظیم مطالب را عاری از دخالت دیدگاه‌های مؤلف یا مؤلفان دانست؛ به خصوص در کتاب حاضر که اخبار و اطلاعات با تفسیر و تحلیل توأم است.

۲. با توجه به مغایرت برخی مطالب کتاب با واقعیات، برخی موارد در پانوشت‌ها توضیح داده شده یا به اطلاعات صحیح یا دقیق‌تر اشاره شده است. زحمت اصلی این توضیحات را جناب آقای علی شمعانی کشیده‌اند. گفتنی است که توضیح همه‌ی مغایرت‌ها و موارد غیرواقعی میسر نیست.

۳. نویسندگان کتاب ظاهراً ادعای بی‌طرفی نکرده‌اند و جانب‌داری آن‌ها از طرف‌های مقابل ایران به خصوص آمریکا، غرب و عراق در موارد متعددی آشکار است.

۴. به دلیل کیفیت پایین جدول و نقشه‌ها در کتاب اصلی، همه آنها (غیر از نقشه صفحه ۲۷ که نقشه دیگری جایگزین آن شد) مطابق نسخه‌ی اصلی کتاب بازسازی و ترجمه شده و در این کتاب آمده است.

در آخر از همه‌ی کسانی که در مراحل مختلف ترجمه، نظارت، اصلاح و ویرایش و نیز در مراحل مختلف آماده‌سازی و تولید کتاب همکاری کرده‌اند سپاس‌گزاری و تشکر می‌شود.

نشر مرز و بوم

پاییز ۱۳۸۹

مقدمه‌ی ترجمه‌ی فارسی

جنگ تحمیلی عراق علیه ایران (۱۳۶۷ - ۱۳۵۹)، طولانی‌ترین جنگ قرن بیستم به شمار می‌آید. این جنگ دارای ابعاد مختلفی بود و پس از اتمام، پیامدهای فراوانی داشته است. کتاب حاضر جنگ ایران و عراق درس‌هایی از راهبرد، حقوق و دیپلماسی است که در ۱۴ فصل تدوین شده است. کتاب، مجموعه مقالاتی است که آنها را نویسندگان مختلف با دیدگاه‌های متفاوت نوشته‌اند. انتشار کتاب (۱۳۶۹ ش. ۱۹۹۰ م.) فاصله‌ی چندان طولانی با زمان آتش‌بس (۱۳۶۷) نداشته است و به همین دلیل در آن برخی وقایع منطقه‌ای، به دلیل جانبداری از عراق، مطرح نشده است. اما امروز که ۳۰ سال از آغاز این جنگ و ۲۲ سال از خاتمه‌ی آن می‌گذرد، مسائل فراوانی آشکار گردیده است از جمله:

۱. آغازگری جنگ به دست حکومت عراق.
  ۲. شکست حکومت صدام در دستیابی به اهداف خود.
- حکومت بعثی عراق اهداف گوناگونی را در منطقه و در صحنه‌ی جنگ دنبال می‌کرد که این اهداف به دو بخش تقسیم‌پذیر است:
۱. اهداف منطقه‌ای: رهبری جهان عرب، رهبری غیر متعهدا و ژاندارمی خلیج فارس.

۲. اهداف صحنه‌ی جنگ: حکومت صدام در میدان جنگ سه هدف حداقلی، میانی و حداکثری را دنبال می‌کرد. هدف حداقلی و میانی، لغو قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر و سیطره‌ی کامل بر اروندرود یا تجزیه خوزستان بود؛ هدفی که در صورت تحقق، عراق را از تنگنای شدید ژئوپلیتیکی رها می‌کرد. هدف حداکثری و اصلی صدام چیزی نبود جز براندازی نظام تازه تأسیس جمهوری اسلامی ایران.

این کتاب ۲۰ سال پس از انتشار، به زبان انگلیسی، در زمانی به زبان فارسی منتشر می‌شود که نه‌انی از عراق بعثی باقی است و نه از صدام بعثی که محاکمه و اعدام شد.

در لابه‌لای سطور کتاب می‌توان نقش ایالات متحده آمریکا را در تحریک عراق و تحمیل جنگ به ایران اسلامی و نیز جانبداری از حکومت بعث عراق در دوران جنگ به خوبی مشاهده کرد. جانبداری که با انهدام سکوهای نفتی ایران و اسکورت کشتی‌های کشورهای منطقه، تا سر حد درگیری به نفع عراق ادامه یافت. اسرائیل غاصب، متحد و کارگزار آمریکا در منطقه، در طول هشت سال جنگ آسوده خاطر بود؛ زیرا در این دوران نگاه‌ها به جای تمرکز روی اسرائیل (موضوع و معضل اصلی منطقه)، به دو کشور درگیر جنگ معطوف شده بود. دو کشوری که دارای توان بالقوه‌ی مقابله با اسرائیل بودند، اما توان و امکانات آنها صرف جنگی شد که آغازگرش حکومت بعث عراق بود.

کتاب حاضر حاوی دو بخش عمده است: اول، ابعاد راهبردی و سیاسی جنگ. دوم، ابعاد حقوقی و دیپلماتیک جنگ. در بخش اول که فصل‌های دوم تا نهم را شامل می‌شود به فراز و نشیب راهبردهای جنگ از دیدگاه ایران و عراق، نقش کشورهای فرامنطقه‌ای (آمریکا و اتحاد جماهیر شوروی) و نقش کشورهای منطقه (اسرائیل و شورای همکاری خلیج فارس) پرداخته شده است. در بخش دوم (فصل‌های دهم تا چهاردهم) این موضوعات بررسی شده است:

۱. اسکورت نفت‌کش‌ها، قوانین دریایی موجود و نواقص آنها.

۲. نقش سازمان ملل در جنگ و علت ایفای نقش میانجی و نه سازمانی متعهد در قبال نقض صلح.

۳. تفاوت بین هشت قطع‌نامه‌ی قبلی شورای امنیت سازمان ملل درباره‌ی جنگ ایران و عراق و قطع‌نامه ۵۹۸.

در لابه‌لای سطور این مقالات به وضوح جانبداری امریکا از عراق نمایان است؛ جانبداری که در کتمان آن کوشش شده است.

فصل سیزدهم (ایران و عراق و مذاکرات آتش‌بس) که مبین خواسته‌های بلندپروازانه‌ی عراق در طول مذاکرات است، اطلاعات و مطالب مفیدی دارد.

طرح ارائه شده در فصل چهاردهم (طرحی برای صلح و امنیت در خلیج فارس)، به نظر طرحی ضعیف است. نویسنده‌ی این مقاله (روح‌الله کارگر مضافی) برخلاف سایر نوشته‌هایش، در گدآوری اطلاعات، کنار هم قرار دادن و جمع‌بندی و تحلیل آنها ضعیف عمل کرده است.

به هر صورت، مطالعه‌ی نظرها و دیدگاه‌های دیگران درباره‌ی جنگ تحمیلی امر مفیدی است. بررسی اینکه دیگران جنگ را چگونه دیده و تحلیل کرده‌اند، می‌تواند بسیاری از واقعیات و خطاها را در تحلیل جنگ آشکار کند. چنین بررسی و مروری، از این نظر مفید است و برای غیر نظامیان هم پیام‌ها و تجربیاتی در بر دارد. نکاتی را که مبتنی بر دیدگاه‌های شخصی من است، در پانوشت‌ها اضافه کردم^۱ تا شاید به درک بهتر و صحیح مفاهیم کمک کنم. البته باید اذعان کنم که توضیحات درج شده، همه نکات کامل و بی‌نقصی نیستند و نیز همه‌ی نکات و توضیحات ضروری مکتوب نشده است. از این بابت باید عذر تقصیر بیاورم و از همه صاحب‌نظران انتظار ارشاد و تذکر دارم.

علی شمخانی

---

۱. در پانوشت‌های کتاب، دو سلسله توضیحات آمده است: توضیحات نشر مرز و بوم که در پایان آن لفظ (ناشر) آمده است و سایر توضیحات که یادداشت‌های آقای شمخانی است.